18. YÜZYIL OSMANLI YÖNETİM ANLAYIŞINDA "SORUN ÇÖZME" SÜRECİ VE PAZVANTOĞLU OSMAN*

Nagehan ÜSTÜNDAĞ ÖZDEMİR

Özet: Problem çözme becerisi, bilişsel ve davranışsal bir süreç olarak tanımlanır. Bu beceri bireyin hayatında karşılaştığı sorunların üstesinden gelmek için etkili bir çözüm yolu bulma yeteneğini ifade eder. Psikoloji alanında, bireyin sosyal ve mesleki sorunlarla baş etme süreci bir metot hâlinde tanımlanmış ve dört ana yeteneğin işleyişine bağlanmıştır. Bu yetenek üzerine yapılan çalışmalar, yalnızca psikolojide değil, sosyoloji, eğitim, siyaset bilimi gibi diğer sosyal bilim alanlarında da çeşitli başlıklar altında ele alınmaktadır. Bu çalışmada, sosyal problem çözme becerisi, sıkı iktidar ilişki ve güç çekişmesinin yaşandığı devlet örgütlenmesinde merkezî yönetimin, kendi iktidar alanına muhalefet edilmesi hâlinde, sorunu çözmek için kullandığı bir yöntem olarak ele alınacaktır. Her devletin en temel hedefi merkezîleşmiş bir tahakküm gücüne kavuşmak ve bu gücü koruyabilmektir. Bu nedenle, bu hedefin önündeki her toplumsal grubun bir şekilde ortadan kaldırılması gerekir. Bu noktada devletlerin tarihsel gelişimi içerisinde birbirlerinden farklı tutumlar sergiledikleri görülür. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezîleşmesi çağdaşı olan Avrupalı devletlerden farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu farklılık Osmanlı Devleti'nin meşruiyet kaynaklarına dayalı olarak kendine muhalif ya da engel olarak gördüğü grupları içselleştirme becerisinden, bir başka ifadeyle sosyal problem çözme becerisinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, Osmanlı merkezî devletinin taşra seçkinleri ile sorun yaşadığı ve ademimerkezi bir eğilim gösterdiği 18. yüzyılda, merkezî gücünü koruma yöntemleri ile ilgilenmektedir. Osmanlı Devleti'nin sosyal problemleri çözme kabiliyeti ve yöntemini göstermesi bakımından Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman sorunu örnek vaka olarak seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal problem, yönetim problemi, Osmanlı Devleti, merkezîleşme, 18. yüzyıl, Vidin, Pazvantoğlu Osman.

"The Problem Solving" Process in the 18th Century Ottoman State and Pazvantoglu Osman

Abstract: Problem solving ability is defined as a cognitive and behavioral process which refers to an individual's skills to find out effective solutions to overcome daily life challenges. In psychology, the process of an individual's ways to cope with social problems is defined as a method and attributed to four basic skills. The studies on this ability are not only made in psychology but also in other disciplines of social sciences under various titles such as sociology, education, and administrative sciences. In this paper, the skill for solving social problems is addressed as a method utilized by the state, a type of the political organizations, to overcome the challenges to its destinations. It is generally acknowledged that all states' primary goal is to have a centralized dominance

* Bu çalışmanın hazırlanmasında 2014 yılında savunulan "18. Yüzyılda Vidin Şehrinin Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)" başlıklı doktora tezi esas alınmıştır.

and preserve this domination. Therefore, all the social groups before this aim must be removed. At this point, there appear differences among the states' attitudes in historical perspective. The centralization of Ottoman Empire in particular differentiates from its European counterparts. This differentiation is stemming from its ability to integrate the opposition groups to its administrative system; in other words it's because of the state's skills for solving social problems. This paper deals mainly with the Ottoman State's methods for preservation of its central power in the 18th century in which the decentralized intentions emerged and the state had problems with the provincial notables. In this conjunction, the process of Pazvantoglu Osman's vizierate constitutes a typical case depicting the Ottoman State's skills to solve and/or manage the social problems.

Key words: Social problem, administrative problem, Ottoman state, centralization, 18th century, Vidin, Pazvantoglu Osman.

Giriş

Problem çözme terimi modern dünyada birçok bilim dalı içerisinde farklı amaçlara yönelik olarak tanımlanan ve kullanılan bir terimdir. İnsan ilişkileri bağlamında psikoloji[1], klinik psikoloji[2], eğitim[3], sosyoloji[4] ve siyaset bilimi[5] gibi alanlarda bir yetenek ve bir metot olarak tanımlanmış ve kullanılmıştır. Problem çözme becerisi, genel bir ifadeyle, bireyin gündelik hayatında veya mesleki alanda karşılaştığı her türlü sorunun üstesinden gelmek için etkili çözüm yolu belirleyebilme yetisi olarak tanımlanabilir.

Psikolojide, problem çözme eyleminin aşamaları ve bu yetinin nasıl ölçülebileceği konusu, bireyin karşılaştığı sosyal problemleri çözme mantığı ve metodu ile ilgilenen D'Zurilla, Nezu ve Maydeu-Olivares tarafından

[1] Psikolojide problem çözme, en basit anlatımıyla, var olan koşulların oldukları hâliyle ulaşmanın mümkün olmadığı belirli bir amaca ulaşmayı isteme durumudur (Robertson, 2001, s. 2).

[2] Problem çözme becerisini bir model hâline getiren ve hem klinik psikolojide hem de bu becerinin ölçülmesini hedefleyen araştırmalarda kullanılabilir hâle getiren bir çalışma için bk. (D'Zurilla ve Goldfried, 1971).

[3] Eğitim programı içerisinde, öğrencilerin problem çözme becerileri ve bu becerinin geliştirilmesi konusunda bk. (Van de Walle, Karp ve Williams, 2013). Problem çözme modelleri ve eğitimde uygulanması için bk. (Lesh ve Zawojewski, 2007).

[4] Sosyolojik teorileri, toplumsal problemleri çözmede kullanan klinik sosyoloji için bk. (Noguchi, 2008).

[5] Siyaset bilimi alanında problem çözme yöntem ve becerileri genellikle modern dönemin idari örgütlenmelerinin karşılaştığı sorunlar üzerinden ele alınmaktadır. Bu sorunlar, her idari düzeyde yer alan yöneticilerin muhatap oldukları sosyal gruplar, ekonomik ve çevresel faktörler veya uluslararası düzeyde bir devletin katılım gösterdiği bir ortaklığın şartı olan koşulların uygulanabilirliği ile ilgilidir. Bk. (Scharpf, 1997).

belirlenmiştir. Problem çözme becerisi, bu araştırmacılar tarafından önerilen teori çerçevesinde, "bireyin sosyal hayattaki çevresiyle uyum sağlama fonksiyonu" olarak ele alınmıştır. Şahsa bağlı olmayan çevresel faktörlerden kişisel problemlere, kişiler arası ilişkilerden geniş tabanlı sosyal sorunlara kadar uzanan geniş bir yelpazede, bireyler tarafından "sosyal problem çözme" metodu kullanılmaktadır. Teorik olarak sosyal problem çözme becerisi, bir kişi veya grubun, karşılaştığı belirli bir problemi veya problem yumağını tanımlama ve bunun işlevsel çözümlerini keşfetmesinin bilişsel ve davranışsal süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu bilişsel-davranışsal süreç, bireye veya gruba belirli bir problemin olası etkin/uygun çözümlerini ortaya çıkarma ve olası alternatif çözümler içerisinde en etkin/makul/geçerli/rasyonel veya duruma göre en uygun olanını seçme şansı verir (D'Zurilla, Nezu ve Maydeu-Olivares, 2004, ss. 11-12).

Problem çözme becerisi ve stratejilerine dair bu model, özünde bireyin bir başka bireyle veya bir grup ve toplulukla karşı karşıya kaldığı durumlar açısından formüle edilmiş olmasına rağmen, insan ve çevresi ile ilişkilerini inceleme konusu yapan diğer sosyal bilimler açısından da kullanılabilir görünmektedir. Özellikle bireylerin ve toplulukların bir arada yaşama deneyimi, yöntemi ve becerisi üzerine yoğunlaşan alanlar olarak siyaset bilimi ve tarih alanı, sosyal problem çözme metodu ve uygulamalarına dair örnekler açısından oldukça zengindir. Yöneten ve yönetilen ilişkisi açısından bakıldığında, hükmetme erkini elinde bulunduran bir siyasal yapının belirli bir toplum üzerinde söz sahibi olma biçimi her ne olursa olsun, o toplum üzerinde kabul görme, yönetimde meşruiyet sağlama süreci ve hâkim olma konumu en geniş manada bu toplulukları idare etme biçiminde karşılaştığı çeşitli sorunları çözme yöntemleri ve bu üretilen çözümlerin çoğunlukça kabul görmesi ile tanımlanabilir[6]. Bu bakımdan, bir davranış süreci olarak tanımlanan problem çözme becerisi, tarihsel kişiliklerin bireysel olarak sorunlu durumlar karşısında aldığı tavırların ötesinde, bu bireylerin içerisinde yer aldıkları kurumsal yapıların kendi ilkelerine ve idari projeksiyonlarına aykırı buldukları problemli konulara müdahalesinde de gözlemlenebilir[7]. Bu bağlamda sosyal problem çözme metodunu, toplumsal örgütlenme biçiminin en karmaşık ve en üst seviyedeki ifadesi olan devlet ve onu idare eden kişi veya grubun, genelde

[6] Bir başka ifadeyle bir devletin tarihini oluşturan şey, ekonomik, sosyal ve siyasi alanlardaki hâkimiyet ve boyun eğme ilişkilerinin oluşturduğu organik bütünün tarihidir (Terray, 2000, s. 96).

[7] Modern dönem üzerinde yoğunlaşan yönetim bilimi araştırmalarında, yerel idare ve güvenlik problemi kapsamında sosyal sorunlarla başa çıkma yöntemleri üzerine birçok araştırma bulunmaktadır. Yöneten ve yönetilen ilişkisinin modern devlet ve yerel yönetim kurumları üzerinden, sosyal sorunlarla baş etme yöntemleri için bk. (Moore, 1992), (Peak ve Glensor, 2011).

yönetme erkini uygularken rutin bir şekilde; kendine muhalif ya da engel olarak gördüğü bir durum karşısında kaldığında ise daha esnek ve iniş-çıkışlı bir seyirde, bazen de çok katı ve sert bir şekilde kullandığını/işlettiğini söylemek mümkündür.

Devlet, çok genel bir ifadeyle, kurumsallaşmış bir siyasal iktidar tipi olarak tanımlanabilir. Bu tanımda her aldığı şekliyle daha çok 15. yüzyıldan itibaren tarih sahnesine çıktığı görülmekle birlikte (Akal, 2000, s. 14), bir iktidar aracı olarak, daha doğrusu zor kullanma gücünü elinde bulunduran "yöneten" ve onların hüküm dairesinde bulunan "yönetilenleri" tanımlayan çeşitli tiplerdeki iktidar biçimi olarak ilk çağlardan beri var olan ve tartışılan bir kavramdır[8]. Devletin niteliği ve kompozisyonu üzerine yapılan tanımlamalar, döneme ve toplumsal farklılıklara göre değişmekle birlikte tüm tanılamaların üzerinde buluştuğu ortak nokta devletin güç/zor kullanma gücünü belirli bir toplumsal uzlaşma, kutsiyet ya da yasalar vesilesiyle elinde bulundurmasıdır[9]. Başka bir deyişle güç kullanımı hakkına meşru olarak sahip olmasıdır[10]. Bu meşruiyete ne şekilde sahip olduğu ve yönetme kuvvetini hangi araçlar üzerinden kullandığı ise devletin niteliğini belirler[11]. Bununla birlikte, yönetim niteliğine bağlı olmaksızın her devlet yapılanmasında bazı ortak hedefler bulunmaktadır. Bunlar merkezîleşme, hâkimiyetini sağlamlaştırma, dış tehditlerden korunma ve iç güçleri kontrol altında tutmaktır (Barkey, 1999, s. 11). Dolayısıyla her devlet, kendi varlığı ve gücü için tehdit veya engel olarak algıladığı her sorunu ortadan kaldırma niyeti taşımaktadır. Ancak devleti temsil eden sınıfsal unsurların

[8] Antik dönemdeki devletin niteliği ve yönetim biçimleri ile ilgili İlk Çağ'a ait en önemli eserlerden biri Platon'un Devlet isimli eseridir. Bk. (Platon, 2010).

[9] Bu ortak nokta Weber'in devlet tanımında ifadesini bulur: Belirli bir toprak parçasında hâkim olan siyasi örgütlenmenin meşru bir şekilde güç/zor kullanım hakkını tekelinde bulundurması bu örgütlenmenin devlet olarak nitelendirilmesini gerektirir. Burada şiddet kullanma hakkı en temel belirleyicidir. Bu hakka meşru bakımdan sahip olma devleti şiddet kullanan/kullanabilen diğer gruplardan kesin bir şekilde ayırır (Weber, 2009, s. 78). Weber'in devlet tanımı, güç kullanmanın meşruiyeti üzerine kurulmuştur ve bu nedenle tarihsel dönemlerden bağımsız olarak genel bir tanım olma özelliği kazanmıştır.

[10] Akal da güç kullanan bir grubun siyasi iktidar olarak adlandırılabilmesinin uyguladığı gücün meşruiyetine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Yöneten-yönetilen ilişkisinin temeli olan "baskı ve onay" karşılıklılığıdır. Uygulanan baskı yönetilenler tarafından onaylanıyorsa meşruiyet kazanmış olur ve baskıyı kuran yöneten grubu siyasi iktidar sahibi hâline gelir. Bu meşruiyet, yönetenin belirli kurallar dizgesine, yani Yasa'ya bağlı olmasıyla sağlanabilir (Akal, 2000, s. 14).

[11] Devlet ve iktidar biçimleri ile ilgili ilk ve en tanınmış eserlerden biri olan Platon'un *Devlet* adlı eserinde, "ideal devlet" ile birlikte diğer yönetim biçimleri de tanımlamıştır: "krallık, timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık" olarak belirtilen bu yönetim şekilleri, yöneten ve yönetilen ilişkisinin değişik/farklı biçimleri olarak ele alınır ve en "doğru", en "adil" yönetim şekli üzerine tartışılır (Platon, 2010, s. 339).

kompozisyonuna ve tahakküm kurma biçimine göre her devletin bu maksatlara ulaşma biçimi, karar alma süreci ve toplumsal grupları yönlendirme şekli birbirinden farklı olacaktır. Bu farklılığı da devlet açısından sorun olarak nitelenen olayların çözüm süreçlerini takip ederek görmek mümkündür. Tek tek olaylar, devlet kurumunun diğer toplumsal gruplarla nasıl bir tahakküm ilişkisi kurduğunu gösteren örnekler barındırır (Barkey, 1999, s. 11).

Osmanlı "Usulü"

Merkezîleşmenin gerçekleştirilme şekli ve yöneten-yönetilen ilişkisinin kurulma biçimi devlet kurumunun dayandığı ideolojik temellere ve hükmettiği toplumun yapısına göre değişir. Genellikle bir kurum olarak devletin gelişimi ve merkezîleşmesi ile ilgili çalışmalarda Batılı modeller, Avrupa devletleri ele alınmıştır (Salzmann, 2011, ss. 27-28), (Barkey, 1999, s. 1). Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu ise merkezîleşme biçimi bakımından farklı bir örnek olarak görülmektedir[12].

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve fikirsel temelleri Orta Asya coğrafyasında gelişen Türk devlet geleneği, İslam prensipleri ve İran devlet anlayışının etkisiyle şekillenmiştir (İnalcık, 1993, s. 70). Bu üç faktörün Osmanlı siyasi düşüncesine yaptığı katkılar ve yansımaları burada tartışılamayacak kadar uzun olmakla birlikte Osmanlı yönetim anlayışının her üç kaynağın da farklı şekil ve tonlarda etkili olduğu bir süreçte, kendine mahsus koşullarda geliştiği bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi, adaletle yöneten kutsal nitelikli bir hükümdarın varlığıdır[13]. "Her şeyden önce bir İslam devleti" olan Osmanlı Devleti'nde padişah bir İslam hükümdarıdır ve tebasını, hükmetme gücünü aldığı yaratıcının bir emaneti olarak kavrar (İnalcık, 1958, s. 74). Bu nedenle yöneten-yönetilen ilişkisinde temel kavram tebaanın her türlü zulümden korunması ve adaletin sağlanmasıdır (İnalcık, 1993, s. 71). Adaletin sağlanması ise yasa koymak ve bu

[12] Karen Barkey, Ariel Salzmann ve Dina Rızk Khoury, Osmanlı Devleti'nin merkezîleşme yollarını 17 ve 18. yüzyıllar çerçevesinde farklı temalar altında incelemişlerdir. Bu üç yazarın ortak noktası, Osmanlı İmparatorluğu'nun ademimerkeziyetçi eğilimler gösterdiği süreçte, Avrupalı çağdaşlarından farklı bir yaklaşımla merkeziyetçi karakterini kuvvetlendirmesidir. Daha doğru bir ifadeyle itaatsizlik gösteren ayrıksı unsurları-eşkıyalar ve ayanlar gibi- idari sistem içerisine çekebilme becerisi ve sürecini değerlendirmişlerdir. Bk. (Barkey, 1999; Salzmann, 2011; Khoury, 1999).

[13] Eski Türk siyasi geleneğinde "Tanrı"dan, İslam geleneğinde "Allah"tan alınan kutsal bir görev ve bu görev için seçilen soy ve kişilerin, yaratıcı kudretin isteklerini yeryüzünde gerçekleştirmesi şeklinde hükümdarlığın/sultanlığın kutsal dayanağı oluşturulmuştur. Hâkimiyetin kaynağı ilahidir (Unan, 2004, ss. 18-29). Hâkimiyetin ilahi kaynaklı oluşu, Allah izni ve seçimiyle verilmesi hususu İslam siyasi düşüncesinin en önemli kaynaklarından biri olan İbn-i Haldun'un eserinde de ifade edilmiştir (Haldun, 2007, ss. 356-357).

yasaların uygulanmasını sağlamak ile mümkün olmaktadır. Her ne kadar Osmanlı, şeri bir devlet ise de padişahın yasa koyucu özelliği hiçbir zaman şeriat kavrayışı ile çelişmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı siyasi düşüncesinin kaynaklarından olan Eski Türk devlet anlayışında da "yasağ" ve "töre" şeklinde ifadesini bulan bu yasa ve kanun yapıcılık Osmanlı padişahları tarafından titizlikle muhafaza edilen bir özellik olmuştur [14]. Bu kanun yapıcılık/kanunlaştırma eylemi aynı zamanda devletin erken dönem merkezîleşmesinin göstergelerinden biridir[15]. Bununla birlikte devletin zor/güç kullanımının meşruiyetini sağlayan ana unsur bu şeri ve örfi kanunlardır. *Nizam-ı âlemi* sağlamakla görevli olan sultan, bu düzeni tehdit eden her unsura karşı mücadele etmekle görevlidir, daha doğru bir ifadeyle mücadele hakkına sahiptir. Çünkü *Nizam-ı âlem*, devletin düzeni, asayişi ve istikrarını ifade eden bir kavram olarak, devletin bekaasını gerektirdiği gibi devletin ve padişahın temel sorumluluğu olan halkın refahını ve güvenliğini de içermektedir. Dolayısıyla padişaha ve devlete yönelik herhangi bir tehdit aslında halka/reayaya yönelik bir tehdittir (Unan, 2004, ss. 50-52). Padişahın ve devletin varlığını/gerekliliğini toplumun çıkarlarıyla bu şekilde özdeşleştirmek, yöneten-yönetilen ilişkisinde, devletin meşruiyet kaynağını da açıklamaktadır. Bu noktada, Osmanlı Devleti ile işaret edilen zümrenin kimliğini de tanımlamak gerekir. Padişah'ın bizzat şahsı, karar veren ve son sözü söyleyen makam olmak hasebiyle, devletin kendisini ifade etmekle birlikte, fiili olarak padişah ve her idari birimin en yüksek görevlisinin yer aldığı divan-ı hümayun devletin iç ve dış meselelerinde karar verici merciyi oluşturmaktadır[16]. Dolayısıyla *Nizam-ı âlemin* koruyucusu olarak devlet adına hareket eden, plan yapan ve uygulamaya geçiren kişiler bu gruba dâhildir.

Osmanlı Devleti'nin siyasi anlayışı ve yönetici zümresini kısaca tanımladıktan sonra merkezîleşme biçimi ile ilgili tartışmaya açıklık getirmek gerekir. Gelirleri ve askerî gücü üzerinde tam kontrol sağlaması bakımından Osmanlı Devleti'nin çağdaşları olan Avrupalı devletlerden daha önce merkezî bir yapıya kavuştuğu görülür. 14. yüzyıldan başlayarak 16. yüzyıla kadar devlet hem kurumsallaşmasını tamamladı hem de toplum içerisinde çeşitli grupları bazen

[14] Şeri ve örfi hukukun Osmanlı Devleti'nde bir arada kullanılmış ve sultanın şeriatın dışında karar verme yetkisini ve bağımsız otoritesini korumak için "Şer" ve "Kanun", "Dîn u Devlet" terimleri kullanılmıştır (İnalcık, 2000, s. 42).

[15] Liva ve sancak kanunnamelerinin devletin hükmetme eyleminin bir göstergesi olduğu ve bir "Osmanlılaştırma" faaliyetini ifade etmesi ile ilgili bk. (Abou El-Haj, 2000, ss. 38-39).

[16] Halil İnalcık, devleti teşkil eden unsurları sultan, ulema ve ümera olarak belirler ve ulema ve ümeranın Sultan'a bağlı olduğunu ifade eder (İnalcık, 1958, s. 77). Karen Barkey, Osmanlı merkezîleşmesini tartışırken Osmanlı Devleti olarak tanımladığı yapının, karar alan merciyi ifade etmesi nedeniyle padişah ve divan üyeleri oldupunu ifade eder (Barkey, 1999, s. 11, dipnot 16).

kuvvet kullanarak bazen de pazarlık ve göç ettirme gibi yollarla tamamen kendine bağladı. Bu şekilde Kanuni dönemine gelindiğinde mutlak ve patrimonyal bir hâkimiyete ulaşıldı. Kanuni dönemi merkezi devletin gücünün zirvesini simgelemekle birlikte, kanunlaştırma faaliyetleri ve adaleti sağlama çabasının da en görünür hâle geldiği dönem oldu. Bu şekilde yönetici zümre, yönetilenlerle ilişkisini meşru güç kullanımı üzerinden şekillendirdi. Bu dönemde devletin yerel seçkinler veya isyancı gruplar ile karşılaştığında, kanunlar ile çizilen çerçeveden biraz daha esnek bir tavır gösterip bu grupları içselleştirdiği bir süreç de yaşandı. Ancak, Avrupa devletleri, Osmanlı'nın daha erken dönemde yakaladığı bu merkezî yapıya biraz daha geç kavuşabildiler. Feodal bir mirasın üzerinde, çok sayıda güç odağının devletin gücüne ortak olmak için mücadele ettiği ve seçkin/elit zümresinin ciddi direnişiyle mücadele etmek zorunda olan Avrupalılar, sermaye ve zor kullanımı yolları ile kendi ortak/muhaliflerini saf dışı bırakmaya çalıştılar. Dolayısıyla seçkin zümrenin gücü ölçüsünde bu grubun devlete dâhil edilmesi zorlaşırken, askerî gücü oluşturmak ve vergi gelirini artırabilmek için halkın üzerinde zor kullanımı da artırıldı. Bu süreç genel olarak bu şekilde tanımlanabilirse de, toplumsal sınıfların niteliği ve siyasi geleneklerine bağlı olarak her Avrupa devleti açısından farklı işledi (Barkey, 1999, ss. 6, 27, 49). Ancak 17. yüzyıla gelindiğinde Avrupalı devletler de merkezden atanan görevliler sayesinde yürütülen merkezîleşmiş bir yapıya sahip oldular. Osmanlı Devleti ise 17. yüzyıldan itibaren daha ademimerkeziyetçi bir yapıya bürünmeye başladı. Merkezîleşme tarzları farklı olduğu gibi genel görüntü açısından Avrupa devletleri ile Osmanlının en merkezî oldukları dönemde birbirinden farklı görünmektedir (Barkey, 1999, s. 2). Osmanlı "usulü" merkezîleşme problemi tam olarak bu noktada önem kazanmaktadır.

17. yüzyıldan başlayarak ademimerkeziyetçi eğilim göstermeye başlayan Osmanlı Devleti 18. yüzyılda bu eğilimin doruğa çıktığı bir sürece girecektir. Ancak bu sürecin sonunda devlet örgütlenmesinde bir dağılma, bir başka seçkin sınıfın veya zümrenin iktidara ortak olması, hâkimiyetin paylaşılması gibi bir gelişme yaşanmamıştır. Taşra idarecilerinin ekonomik ve askerî olarak güç kazandığı bu sürecin neticesinde Osmanlı merkezî devleti bu unsurları içselleştirmeyi başarmıştır. Bu nasıl sağlanabilmiştir? Osmanlı'nın 17 ve 18. yüzyılı üzerinde çalışan araştırmacıların çözüm bulmaya çalıştıkları sorulardan bir tanesi de budur. Bu çalışmalardan ortaya çıkan genel bir sonuç merkezîleşmenin Osmanlı "usulü" ile sağlanmış olduğudur. Bir başka deyişle Osmanlıya özgü koşullar ve yöntemler söz konusu edilmiştir[17]. Osmanlı usulü

[17] Osmanlı Devleti'nin bu süreç içerisinde muhalif gruplar ve taşra güçleri ile mücadele biçimi farklı ifadelerle tanımlanmıştır: "Osmanlılaşma/Osmanlılaştırma" (Khoury, 1999); siyasi ve askerî erkin özelleştirilmesi, sivilleşmesi (Salzmann, 1993), (Salzmann, 1999) ve "Osmanlı Tarzı Merkeziyetçilik" (Barkey, 1999; Barkey, 2011).

merkezîleşme, temelde devletin problem çözme usulü ve becerisini ifade etmektedir. Geniş bir coğrafyada, çok farklı etnik ve dinî kimliğe sahip kişileri, birbirine benzemeyen ekonomik, idari ve sosyal koşullarına ve yine birbirine benzemeyen gelenek ve inançları ile ve bunlara rağmen bir üst kimlik altında toplamayı ve uzun bir süre boyunca idare etmeyi başaran Osmanlı İmparatorluğu, bu kadar farklı unsurun beraberinde getirdiği, her türlü muhalif, ayrıksı, itaatsiz, kuralsız ve "uyumsuz" yapıları bir şekilde kendi bünyesine dâhil etmiştir. Bu kapsayıcılığın en önemli göstergesi şüphesiz ki imparatorluğun uzun ömrüdür. Bu uzun hükmetme sürecinde devlet idarecileri sayısız kez devletin bekasına yönelik çeşitli tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu tehditlerin içerisinde, tarihsel çalışmaların yoğun olarak vurgu yaptığı ve genellikle bir savaş durumuyla kendini en üst noktada açığa vuran husus önceleri fetih politikası, sonraları da dış tehdit/"düşman devlet" tehdididir. Bu tarz problemlerin çözümü ve tehdidin bertaraf edilmesi süreci çok sayıda değişken ve aktöre bağlı olduğu gibi büyük ve masraflı bir organizasyon olan savaşın çözüm amaçlı uygulanması ile grift bir hâl alır. Dış tehdit veya saldırı eksenli politikaların üretilme ve yürütülme sürecinde fetih, cihat, yayılma, egemenlik, mali kaynak yaratma saikleri vardır. Buna karşın iç problemlerin başında ise imparatorluk bünyesinde bulunan farklı unsurların "uyuma sokulması, "nizam-ı âlemin tesisi", "devletin bekası" sorunu ile bu amaçla farklı unsurların uyum sorunlarının çözümü şeklinde gelişir. Uyum sorunlarının çözümünde merkez ve tüm taşraya yayılmış atanmış yöneticiler yani beratla iş yapan ehl-örf ile yargı ve denetim görevini üstlenen kadılar rol oynar. Devlet bu farklı toplumsal unsurlara uyum sağlatmaya çalışırken yönetim sorunlarıyla karşılaşır. Bu yönetim sorunlarının başında da merkezde iktidar ortaklarının uyum sorunu ile taşradaki yönetim unsurlarının iktidarı uygulama biçimlerinden kaynaklanan uygulamalar yer alır. İktidar ve yönetim oyunlarının sorun hâline gelmeden çözümlenmesi, sorun hâline geldikten sonra da etap etap çözülmesi merkezî iktidarın yapması gereken en önemli eylem hâline gelir. Devlet, kendi merkezî gücünü ve etkinliğini korumak, devam ettirmek ve

---

Bu tanımlama ve yorumlamaların her biri 18. yüzyılın merkezî devlet-ayan çatışmasını merkez-çevre ilişkisi üzerine konumlandırarak kendilerine özel örnekler bulabilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmalar, 17 ve 18. yüzyıl Osmanlı taşra idaresi ve taşra elitleri ile ilgili yapılacak çalışmaları da etkilemişlerdir. Bunlardan biri Hülya Canbakal'ın 17. yüzyılda Antep üzerine yaptığı çalışmadır. Osmanlılaşma kavramını, merkez ile eyaletler arasında daha farklı ve daha kuvvetli bir bütünleşme sağlayan, yerel halkın "merkezin idare ve dağıtım ağlarına dâhil olması"na ve yönetim sistemine eklemlenmiş bir seçkinler ağı oluşmasına yarayan ve bununla birlikte yönetici zümre içerisinde bulunanların, çeşitli şekillerde yerel unsurlarla anlaşma zemini bulmasına, "yerelleşmesi"ne yardımcı olan süreci tanımlayıcı bir unsur olarak ele alır (Canbakal, 2009, s. 82).

pekiştirmek için iktidarına yönelik olarak ortaya çıkan teorik ve pratik uyum sorunlarını çözmek zorundadır.

Bu açıdan Osmanlı Devleti, daha önce tanımlandığı hâliyle kendi niyet ve emellerine ulaşmak için koşulların engeli/uygunsuzluğu veya hazır bulunmayışına bağlı olarak, bu koşulları kendi taleplerine uygun hâle getirmeye çalışan insandan, yani problem çözen bireyden farklı değildir. Bununla birlikte, devlet kadrolarını oluşturan bireyler, tabi oldukları kanun, örf, gelenek, ideoloji, bilgi ve deneyim faktörlerinin sınırlarıyla orantılı olarak, idarecisi bulundukları bu soyut aygıtın bekası için karşılaşılan sorunları çözme yeteneklerini harekete geçirirler. Bu sebeple, devletlerin problem çözme becerisi bireyin sorun çözme becerisini tanımlayan bu kuram ile ilişkilendirilebilir gözükmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada devletin problem çözme tarzını ve uygulama biçimini gözlemlemek için bir başka devletin siyasi ve askerî müdahalesinin söz konusu olmadığı, ancak devletin merkezîleşmeye yönelik çalışmalarına muhalif bir tutum sergileyen taşra elitlerinin 18. yüzyıldaki faaliyetlerine odaklanılacaktır.

Osmanlıda Taşra Yönetiminin Yeni Aktörleri: Âyanlar

18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal açıdan bir dönüşüm yaşadığı ve idari açıdan ademimerkeziyetçi eğilimin/görüntünün zirvede olduğu bir dönemdir. İmparatorluğun klasik döneminde, hem merkezde hem de taşra idaresinde çağdaşı olan Avrupalı devletlerin aksine, merkezî kontrolü ve idareyi elinde tutan devlet mekanizması, 18. yüzyılda taşra üzerindeki kontrolünü, özellikle vergi ve asker toplayabilme hususunda taşra kadrolarında fiili veya resmî olarak yer alan bireylere devretmiş durumdadır. İmparatorluğun taşra kentlerinde, mali görev ve sorumlulukları üstlenerek idarede söz sahibi olan bu kişiler, bölgenin seçkinleri olmak hasebiyle genellikle ayan olarak anılırlar (İnalcık, 1977, ss. 31-35; Ergenç, 1982, s. 107). Ancak, Osmanlı toplumu içerisinde klasik dönemden beri var olan ve özellikle taşrada servet, saygınlık ve ifa ettikleri görevler nedeniyle halk ile devlet arasında aracılık görevini ifa eden âyan ve eşraf ile 18. yüzyılda aynı unvanı taşıyan kişiler arasında bazı farklar oluşmuştur. Öncelikle bu yüzyılda Osmanlı toplumu içerisinde askerî-reaya ayrımının ortadan kalkması ile birlikte, askerî sınıf içerisine dâhil olma ritüelinin klasik dönemdeki gibi bir yol izlemediği ve toplum katmanları arasındaki geçişin daha akışkan hâle geldiğini söylemek gerekir. Bu nedenle, 18. yüzyılda, bir çoban olarak başladığı yaşamını eşkıyalık ile sürdürüp daha sonra Bilecik Âyanı olan, en nihayetinde kapıcıbaşılık rütbesine ulaşan Kalyoncu Ali gibi, birçok kişi çeşitli yollarla statü değiştirmiş; belirli görevleri ifa ederek askerî zümreye girmiş ve devletin taşradan talep ettiği çeşitli hizmetlerin karşılanmasında rol almışlardır (Özkaya, 1994, s. 131). Birçoğu köklü bir aileden gelmemesine veya daha önceden idari mekanizma içerisinde yer almamış olmasına karşın, sosyo-ekonomik koşulların yarattığı imkânlardan faydalanarak kendilerine taşra idaresinde bir yer bulan bu kişiler, devletin

taşradan beklediği vergi geliri ve asker ihtiyacını karşılayan kişiler olmak hasebiyle merkezin emir ve taleplerini yerine getirmekte inisiyatif sahibidirler. Savunma ve vergi gibi merkezî idare için hayati önem taşıyan bu iki alanda âyanların söz sahibi olmaları, birçok defa devlet ile âyanların karşı karşıya kalmalarına da sebep olmuştur. Devletin taşra idaresinde kendilerine muhtaç olduğunu fark eden âyanlar, çeşitli rütbeler kazanmak ve kişisel hâkimiyet alanlarını genişletmek için bu hizmetleri bir pazarlık aracı olarak kullanmışlardır. Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesini sağlamak için ise devlet, bu yerel güç odakları ile çeşitli şekillerde mücadele etmiştir. Kendi otoritesinin karşısında herhangi bir güç unsuru kabul etmek istemeyen devlet, kuvvet kullanmak, uzlaşmak, pazarlık etmek, rütbe tevcih etmek gibi çeşitli yöntemler kullanarak merkezin taşra üzerindeki hâkimiyetini sağlamaya çalışmıştır. Bu hâkimiyet mücadelesinde devletin kullandığı taktikler Osmanlıya özgü bir yönetim geleneği ve uygulamalarının parçasını oluşturmuştur[18]. 18. yüzyılda özellikle Rumeli'de taşra idaresinde görev alan âyanlar, merkezî yönetimin merkezîleşme çabalarına direnç gösteren bir eğilim içindedirler. Bu nedenle merkez ile taşra idaresini elinde tutan âyanlar arasında sıkça sorunlar yaşanmış ve devlet erkânını uzun süre uğraştıran birçok örnek vaka görülmüştür[19]. Bu örneklerden her biri, devletin kendi egemenlik alanına ve otoritesine karşı bir engel ve tehdit olarak algıladığı problemlerdir. Bu nedenle her birinin çözümü ile ilgili sarf edilen mesai, siyasal tutum olarak problem çözme metodu ve becerisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu çalışma açısından örnek vaka olarak seçilen, 18. yüzyılın son yıllarında Osmanlı Devleti açısından ciddi bir problem oluşturan Pazvantoğlu Osman vakasıdır.

Pazvant Sorunu ve Çözüm Süreci

18. yüzyıl sonlarında Rumeli sahasında taşra idaresinde söz sahibi olup devletin merkezîleşmeyi yeniden sağlama çabaları karşısında ayak direyen en önemli

[18] Yönetim geleneği ve idare becerisi, ideolojik ve moral değerlere dayanmakla birlikte uzun bir zamana yayılmış tecrübe ve deneyim ile desteklenmiştir. Osmanlı idaresinin 16. yüzyılda Celali isyanları ile karşı karşıya kaldığı büyük sarsıntı, muhalif, aykırı ve düzen bozucu unsurlarla baş etme becerisine önemli katkılarda bulunmuş olmalıdır. Karen Barkey, en mühim emeli merkezîleşmek olan devlet mekanizmasının bu hedefe ulaşma yöntemlerindeki farklılığı incelediği çalışmasında, Osmanlı padişahlarının isyan veya eşkıyalık hareketlerini bir pazarlık fırsatı olarak değerlendirdiklerini ve yeni oluşan/ oluşması muhtemel muhalefeti bu şekilde "satın aldıkları"nı veya bir başka tarafa yöneltmek için devlet gelirlerinden faydalanarak "mansıp" verdiklerini ifade etmiştir. Bu nedenle aynı dönem Avrupa devletleri ile yapılacak bir karşılaştırmada devletin merkezîleşme çabaları karşısında Avrupa'da muhalifler bertaraf edilirken Osmanlı muhalifleri "evcilleştirilmiş" gibi görünmektedir (Barkey, 1999, s. 2).

[19] Bulgaristan'ın kuzeyi ve doğusunda bu dönemde etkin olan büyük âyanlar ve faaliyetleri ile ilgili bk. (Uzunçarşılı, 2010).

aktörlerden biri Pazvantoğlu Osman'dır. Babası Ömer Pazvant bu ailenin Vidin şehrinde tanınan ilk ferdidir. Kendisinin Belgrad yamakları içerisinde yer aldığı ve Vidin şehrine yerleştiği bilinmektedir[20]. Aynı zamanda, şehirde sözü geçen, saygın kişiler arasında yer aldığı ve âyan olduğu anlaşılmaktadır (Zens, 2002, s. 90). Belgrad yamakları ve bölgede bulunan eşkıya grupları ile ilişkisi nedeniyle İstanbul tarafından uyarılmış ancak bu faaliyetlerine son vermemesi nedeniyle idam ile cezalandırılmıştır (Cevdet, C.8, 1309, s. 105)[21]. Pazvantoğlu Osman, babasının cezalandırılmasını takip eden süreçte şehirden ayrılmıştır. Bu süre içerisinde nerede olduğu hakkında fazla bir bilgi yoktur[22]. Ancak kısa bir süre sonra tekrar Vidin'e döner ve yeniçeri ocağı içerisinde serdengeçti bölüğünde görev alır. Bundan sonra Pazvantoğlu'nun hikâyesi, 18. yüzyıl Osmanlı Rumelisindeki birçok âyana benzer şekilde devam eder. Babasının namı nedeniyle bölgedeki yeniçeriler için tanınan bir sima ve saygı duyulan bir aile üyesidir. Pazvantoğlu'nun bölgedeki etkinliğinin 1790 sonrasında arttığı görülmektedir. Bu tarihlerde her ne kadar Osmanlı belgelerinde kendisinden âyan olarak bahsedilememesine rağmen yeniçeriler içerisinde etkin bir konumda olduğu anlaşılmaktadır[23].

Pazvantoğlu Osman'ın taşrada güç kazanmasının temel nedenlerinden biri gelirlerini artırabileceği görevler üstlenmesidir. Bunlardan en yaygın olarak görüleni mültezimliktir. İltizam usulünün Osmanlı mali sistemi içerisinde yaygınlaşmış olması nedeniyle, taşra seçkinleri sıklıkla mültezimlik görevini

---

[20] William Herbert ve Cyprien Robert Ömer Pazvant'ın Bosna kökenli bir aileye mensup olduğunu ifade eder (Herbert, 1896, s. 23; Robert, 1842, s. 915).

[21] Ahmet Hezarfen'in yayımladığı bir belgede Vidin'den kaçıp Köprü denen bir yere yerleşen Ömer Ağa'nın yakalanması konusunda kadının verdiği ilam ve bunun uygulanması için bir emir bulunmaktadır. Belgelerin tarihi 21 ve 26 Şaban 1194 (Ağustos 1780) tür (Hezarfen, 2004, ss. 258-259).

[22] Zens'e göre ünlü bir haydutun yanında Eren'e göre ise İpek Paşalarının maiyetinde çalışmıştır. Cyprien Robert ise Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'den kaçtıktan sonra Arnavut Guégues Kabilesine sığınma talebinde bulunduğunu ve kısa bir süre sonra da Eflak Hospodarı Mavrogenis'in hizmetine girdiğini belirtir (Zens, 2002, s. 91; Eren, 1964, s. 532; Robert, 1842, s. 915).

[23] Pazvantoğlu Osman, merkez tarafından Vidin'de inşası emredilen şalobelerin yapımına engel olması sebebiyle uyarılmıştır (Vidin Şeriye Sicili 68, s. 37b). Bu uyarıda kendisinin serdengeçti ağalarından olması dışında herhangi bir unvanından bahsedilmemektedir. Ancak kendine yardım eden ağaların adı zikredilmezken hususen Pazvantoğlu Osman'ın adının anılması, Vidin yeniçerileri arasında farklı bir konumda olduğunu işaret etmektedir. Bununla birlikte Vidin'de eşkıyalara yardım eden ve onların yakalanmasına engel olan yeniçerilerin uyarılması ile ilgili emirde de yalnızca Pazvantoğlu Osman'ın ismi zikredilmektedir (Vidin Şeriye Sicili 68:114a ve 6:21a). Bu durum da Osman'ın Vidin yeniçerileri arasındaki ayrıcalıklı konumunu ortaya koyan bir örnektir.

üstleniyorlardı[24]. Pazvantoğlu Osman da Vidin bölgesinden toplanan Kıptiyan Cizyesi'nin önce eminliğini[25] yaklaşık bir sene sonra da mültezimliğini[26] almıştır. Birkaç sene içerisinde de Vidin sancağına ait gebrani cizyesinin mültezimliğini elde etmiştir[27].

Pazvantoğlu'nun bu önemli serveti kendisine güç ve statü kazandırmasını yanı sıra iyi donatılmış ve geniş bir askerî güce sahip olmasını kolaylaştırmıştır. Öncelikle Arnavutluk'tan beri yanında bulunan eşkıyaları[28], merkezde yapılan askerî ıslahatlara karşı tepki duyan memnuniyetsiz yeniçerileri ve 1791 Ziştovi Anlaşması'ndan sonra Rumeli'ye yayılmış bulunan haydutları[29] kapısında barındırmaya ve istihdam etmeye başlamıştır. Rakiplerine karşı bölgeyi savunmak, hâkimiyet alanını genişletmek ve dışarıdan herhangi bir müdahaleye karşı bölgeyi korumak için kendi kapı halkı ve zaman zaman iş birliği yaptığı eşkıya gruplarını kullanmıştır. Pazvantoğlu Osman, gerek babasının

[24] Ayanların taşrada mütesellimlik, muhassıllık, mültezimlik gibi görevleri üstlenerek kuvvet kazanmaları konusunda bk. (İnalcık, 1977). 18. yüzyılda genellikle reayadan toplanan verginin artırılması, tekraren toplanması ve bazı hizmetler için yeni vergiler toplanması gibi kanunsuz yollarla mültezimlik oldukça kazançlı bir görev alanı haline gelmişti.

[25] (VŞS 68:81b), Eylül 1791.

[26] (VŞS 160:57a), Ağustos 1792.

[27] (VŞS 69:34b). Bununla birlikte her ne kadar Pazvantoğlu'nun zenginliğinin tüm kaynaklarını belgelemek mümkün olmasa da, çağdaşı olan diğer âyanlar gibi mültezimlikle birlikte, köylünün topraklarını ve tarımsal üretim elemanlarını el koyma ya da satın alma yoluyla ele geçirmek, ismi mevcud cismi namevcud yeniçeri esamilerini toplamak gibi çeşitli yöntemlerden de yararlanmış olduğunu düşünmek oldukça makuldür. Ayrıca, Vidin'in özel konumunun da Pazvantoğlu'nun zenginleşmesinde katkısı vardır. Önemli bir liman şehri konumunda olan Vidin ticari faaliyetlerin geliştiği bir bölgedir. Pazvantoğlu'nun iktidarını sağlamlaştırmasıyla bu şehirdeki potansiyelin daha da artmış olacağı tahmin edilebilir. Balkan şehirlerine yönelik incelemelerde, 18. yüzyılda Vidin'in önemli bir ticari tarım bölgesi olduğu iddiası yer almaktadır. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda ticari tarımın ölçek olarak küçük olduğu araştırmacılarca kabul edilmiş olsa da bölgesel açıdan bakıldığında bu tür tarım önemli gelir sağlayan bir faaliyettir (Keyder ve Tabak, 1998). Pazvantoğlu'nun bölgede yüzlerce çiftlik teşkil ettiği iddiasında bulunan Bruce McGowan'a göre bu çiftliklerin kazanç sağlamasının temel nedeni alan olarak geniş olmalarından ziyade gelirlerinin yüksek oluşudur. Hem tüm kazanç üzerinde öncelikli hak sahibi olan hem de devlete ödemesi gereken verginin büyük bir kısmına ya da bazen tümüne el koyma şansına sahip olan Pazvantoğlu Osman bu faaliyet üzerinden önemli bir servet edinmiştir (McGowan, 2004, s. 789 ve 1981, s. 78). Vidin'in önemli bir çiftlik bölgesi hâline gelmesi konusunda bk. (İnalcık, 1998, ss. 30-33).

[28] Pazvant'ın Arnavut asker toplaması ile ilgili bk. (OAK, 9/20).

[29] Arnavutlar ile Dağlı eşkıyasının ilişkisi için bk. (Anscombe, 2006).

deneyimlerinden gerekse yaşadığı dönemde taşra siyasetinin unsurlarını oldukça iyi tahlil etmesinden dolayı doğrudan kendisine bağlı bir askerî gücün birden fazla faydası olduğunu kavrayacak durumdadır. Bu tür bir ordu kendisinin ve bölgesinin güvenliğini sağladığı gibi merkezî idare ile pazarlık gücünü artıran bir unsurudur. Diğer taraftan, bölgede yerel güçler tarafından desteklenen ve silahlandırılan eşkıya topluluklarının bulunması merkezî idare için oldukça ciddi problemler doğurmaktadır.

Vidin'de 1793'ten sonraki süreç Pazvantoğlu Osman'ın merkezî hükûmetle karşılıklı sınama-direnme ilişkisinin sahnesi olacaktır. Bu süreçte, Eflak ve çevre bölgelere yaptığı akınlar ile mali olarak güç kazanırken, asker sayısını da artırmıştır[30]. İdari açıdan, bölgeye merkezden gönderilen görevlilerin kişisel yeterlilik veya sebatları da Pazvant'ın faaliyetlerinin etkinliğinde belirleyici olmuştur. 1794 yazında Mehmet Paşa'nın Vidin Muhafızlığına atandığı döneme dek bölgede Pazvantoğlu'na engel olabilecek bir taşra idarecisi bulunmamaktadır. Mehmed Paşa görev yerine geldiğinde de bu hususta etkin bir tutum sergileyemeyecektir (Zens, 2002, s. 93). Pazvantoğlu Osman'ın, kendisine bağlı askerî gücünü, Türk, Arnavut ve Bulgarların da içinde bulunduğu, çeşitli etnik ve dinî kökenlere mensup askerlerle 12.000 kişiye kadar arttırması onu, baş edilmesi oldukça güç bir rakip hâline gelmiştir (Eren, 1964, s. 533).

Taşrada giderek güç kazanan Pazvantoğlu Osman, devletin merkezîleşme çabasının karşısında önemli bir problem hâline gelmiştir. 1790 itibarıyla kademeli olarak bölgede kuvvet kazanan Osman, bu süreç içerisinde birçok defa "kanunsuz" uygulamaları sebebiyle merkezî idare ile karşı karşıya gelmiştir. Bu uygulamalar içerisinde bölgedeki eşkıyalara destek ve sığınma sağlama[31], halkın canına ve malına kastetme ve dağlı çetelerine yardım etme[32], Belgrad'da karışıklık çıkarıp düzeni bozan yamakları yönlendirme ve destekleme[33], çevre bölgelere yağma maksatlı saldırı tertip etme gibi eylemler bulunmaktadır (Zens, 2002, ss. 95, 96; Eren, 1964, s. 533). Bu fiilleri nedeniyle her seferinde merkez tarafından uyarılmış, hatta katledilmesi için hakkında ferman çıkarılmış[34] ancak

---

[30] Pazvantoğlu Osman'ın Eflak ve Kranye'ye yaptığı akınlar Rusçuk âyanı Tirsiniklioğlu İsmail'in düşmanlığını kazanmasına yol açacaktır. İsmail Ağa, Pazvantoğlu'nun bu bölgelere dek yayılmasından hoşnut değildir. Çünkü bu bölgeleri kendi egemenlik alanı içerisinde görmektedir (Zens, 2002, s. 94).

[31] (VŞS 68:114a), 4-14 Şubat 1792 ve (VŞS 6:21a), 12-21 Mayıs 1793.

[32] (VŞS 6:24b), 22-31 Mayıs 1793.

[33] (OAK 9/27)

[34] (VŞS 6:31b). Fermanın yazılış tarihi Haziran/Temmuz 1793, sicile kaydedildiği tarih 31 Temmuz 1793'tür.

her seferinde bir af dileme [35] seremonisinden sonra cezalandırılmaktan kurtulmuştur[36].

Burada karşımıza artık tanıdık bir ilişki kalıbı çıkmaya başlayacaktır. Pazvantoğlu Osman ile merkezî yönetimin ilişkilerini belirleyen bu süreç bundan sonra karşılıklı bir siyaset, güç ve akıl oyununa dönüşecektir. Taşra ile merkez arasındaki af eksenli bu talep-kabul sürecinin siyasi bir taktik olduğu açıktır; merkezî güçler ile taşra güçleri arasında, karşılıklı kuvvet sınama sürecinden sonra, birbirlerine olan değişmez ihtiyaçları sebebiyle varılan uzlaşma noktası af şeklinde ifade edilmektedir. Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'de bir güç olarak ortaya çıkışından itibaren merkezle ilişkileri bu çerçeve içerisinde şekillenmiştir.

1796 senesi itibarıyla çevre bölgelere saldırıları ve Belgrad yamaklarını kendi maksatları çerçevesinde kullanmaya devam eden Pazvantoğlu, devletin taşra gelirlerini merkezîleştirme ve askerî reform çabaları için kullanma girişimine başlamasıyla daha önemli bir sorun kaynağı hâline gelmiştir. Nizam-ı Cedid uygulamalarından rahatsız olan yeniçerileri[37] kendi yanına çekmek için (Zens, 2002, s. 97) Vidin'i ıslahat karşıtlarının ve muhaliflerin sığınağı hâline getirmiştir (Jorga, C.5, 2005, s. 114). Kendisinin de Nizam-ı Cedid genel adıyla bilinen düzenleme girişimlerine tamamen karşı olduğunu belirtmek gerekir. Bu karşıtlık, mevcut sistem içerisinde kendisine sağlam bir yer edinmiş ve merkezî kontrolü taşra üzerinde olabildiğince sınırlı tutan işleyişin sağladığı imkândan kaynaklanmaktadır. Dahası, Osman'ın bu tutumunda yalnız olmadığını belirtmek gerekir. Rumeli'de merkezî kontrolün uzağında kısmen kendi gönüllerince hüküm süren diğer âyan taifesi için de durum farklı değildir. Dolayısıyla devletin kendi bekası için gerekli gördüğü değişimin karşısında yer alan güç odaklarından biri hâline gelmiştir.

Siyasi ve İdari Bir Sorun Çözme Metodu Olarak "Pazarlık" Usulü

Daha önce de ifade edildiği gibi, bireylerin bilişsel ve davranışsal olarak işlettiği bir süreç olan problem çözme metodu, devlet erkânı tarafından bu tarz meselelerde de kullanılmıştır. Bireysel olarak aşamaları belirlenen bu metodun, aynı şekilde devlet örgütlenmesi tarafından da uygulandığını görmek mümkündür. Problem çözme metodunun ilk aşaması olarak belirlenen problemi tanımlama ve formüle etme aşaması, Pazvantoğlu Osman meselesinde şu şekilde gerçekleşmiştir: Problem çözücü, yani devlet erkânı, mesele ile ilgili olabildiğince fazla bilgi toplamış, problem yaratanın taleplerini ve durumunu

[35] (VŞS 6:34a), (VŞS 6:51a), (B.O.A Cevdet Dahiliye 680).
[36] Af edildiğini belirtir fermanlara örnek olarak (VŞS 6:75a) ve (VŞS 69:34b).
[37] Nizam-ı Cedid uygulamalarının yeniçeriler, elitler ayanlar ve esnaflar gibi toplumun çeşitli zümrelerini tedirgin ve rahatsız etmesi konusunda bk. (Salzmann, 2011, ss. 250-253).

tanımlamış ve bunun üzerine çözüm stratejileri geliştirmiştir[38]. Bu aşama, Pazvantoğlu'nun 1790'dan başlayıp 1796'ya kadar gösterdiği faaliyetlerinde ifadesini bulur. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu süreçte birçok usulsüzlüğü görülmüş ve bununla ilgili merkeze bilgi akışı gerçekleşmiştir. Bu aşamada merkezin nihai hedefine ulaşması ile ilgili hayati bir mesele oluşturmayan bu süreç, tehdit ve tenkit yoluyla çözülebilen kısa vadeli sorunların af mahzarı- af ihsanı kalıbıyla geçiştirilmiş görünmektedir. Ancak devlet erkânı açısından bu aşama problem kaynağının gücünü sınama[39] ve nihai çözüme ulaşıncaya dek zaman kazanma eylemi olarak da değerlendirilebilir. Bununla beraber 1796 sonrasında Pazvantoğlu Osman'ın çevre bölgelere saldırısı ile yeniden başlayan isyan süreci hakkında etraflıca bilgi toplanarak[40] olası çözümler değerlendirilme yoluna gidilmiştir.

Vidin'in çevre bölgelerinden gelen haberler üzerine Pazvantoğlu Osman'ın, reayanın canının ve malının korunmasını gözetmeden yağma ve talana giriştiği, üstelik mühim miktarda bir askerî gücü, çoğunluğu eşkıyalardan ve paralı askerlerden oluşmak üzere çevresinde topladığı anlaşılmıştır[41]. Dolayısıyla merkezî idare, Osman'ın faaliyetlerini durdurabilmek ve gücünü dizginleyebilmek için farklı/alternatif çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Bu durum problem çözme metodunun ikinci aşamasına tekabül eder. Üzerinde etraflıca bilgi toplanıp, tanımlanmış olan sorun üzerinde etkili olabilecek çözüm yollarının üretilmesi aşaması, genellikle klasik-geleneksel olan yöntemlerden yeni ve özgün modellerin denenmesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar (D'Zurilla ve diğerleri, 2004, s. 16). Bu noktada, daha önce çeşitli durumlarda

---

[38] Problem çözme metodunun ilk aşaması tanımlama ve formülasyondur (D'Zurilla ve diğerleri, 2004, s.16).

[39] Mesela Pazvantoğlu'nun Belgrad'a saldırılarının akabinde Gürcü Osman Paşa, Pazvantoğlu komutasındaki eşkıyaların üzerine gönderilmiş ve Vidin'i muhasara etmesi istenmiştir. Ancak hem kış ayının gelmesi hem de bu esnada Pazvantoğlu'nun af istemini belirten mahzarların merkeze ulaşması ile bu kuşatma başlamadan sona ermiştir. Bu durum, merkezin taşrada askerî operasyon yapabilme kapasitesinin sınırlarını gösterirken, bu sınırları zorlamasına gerek bırakmayacak çözümleri değerlendirdiğini de göstermektedir. Pazvantoğlu Osman'ın Belgrad'a karşı hareketi, bir güç gösterisi olmakla birlikte Vidin gebrani cizyesinin iltizamı alma hedefini de taşımaktadır. Neticede taşra üzerinde askerî kontrol problemi yaşayan devlet, bu problemin görünür hâle gelmemesini tercih etmiş ve af talebini kabul ederek cizye mültezimliğini de Osman'a vermiştir (VŞS 69:34b), 30 Ocak-9 Şubat 1796. Bu şekilde zor kullanımı ve bu konuda devletin gücü somut olarak sınanmaktan, en azından bir süreliğine uzak kalabilmiştir.

[40] Pazvantoğlu ve adamları tarafından yapılan akınlar Rusçuk, Niğbolu, Eflak ve çevre bölgeleri tehdit ediyordu. Bu bölgelerden birçok haber ve mahzar bölgeye ulaşmaktaydı. Birkaç örnek için bk. (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 26/12581, 2945, 229/12761).

[41] Pazvant'ın Arnavut asker toplaması ile ilgili bk. (OAK, 9/20).

Pazvantoğlunu, zor kullanımını harekete geçirme tehdidi ile uyarmayı ve af isteme-etme kalıbı çerçevesinde sorunları hâlleden devlet, bu sefer Pazvantoğlu'nun askerî kuvvet ve prestijini hedef almayı tercih etmiştir. Belgrad yamakları ile olan yakınlaşması ve bölgede sürdürdüğü yayılmacı faaliyetlerden dolayı Pazvant'ın engellenmesi için tüm idari-askerî görevlilere emir gönderilmiş, buna ilaveten, yeniçeri ocağından çıkarılmış olduğu bildirilmiştir. Bu şekilde itibarsızlaştırılarak, serhatte ocak neferleri ile olan bağının koparılması hedeflenmiştir[42]. 27 Kasım 1797'de Pazvant'ın yeniçeri ocağından atılması uygun bulunmakla birlikte idam kararı da alınmıştır[43]. Bu görüşmelerde Şeyhülislam Efendi, Pazvantoğlu için "Katli meşrudur" fetvasını vermiştir[44]. Şeyhülislamın fetvasında sadece Pazvantoğlu için değil, kendisine yardım eden veya cezasını engellemeye çalışan, erteleyen, emri dikkate almayan tüm görevliler ve sıradan kişiler için de ölüm emrinin uygulanması meşru sayılmıştır (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12581). Osman'ın yeniçeri ocağıyla bağlantısının kesilmeye çalışılması, yeniçerilerin kendisine katılımını engellemek maksadını taşımaktadır[45].

Topyekun Tenkil Denemesi

Devletin Pazvantoğlu Osman'ı durdurmak için bulduğu bu çözüm, problemi neticelendirmemiş bilakis Osman'ın saldırılarının daha da artmasını beraberinde getirmiştir[46]. Rusçuk, Varna tarafına ve Belgrad'a askerler yollayan Pazvant, Sofya ve Niş bölgelerini zapt etmeye devam etmiştir (Özkaya, 1983, s. 46). Bu arada adamlarından bir kısmı Eflâk'ı; Macar Ali, Aliş, Rami Bayrakdar,

[42] Yeniçeri Ağası, Pazvantoğlu'nun yeniçeri ocağından olmadığının duyurulmasını istemiştir. Pazvantoğlu'nun ocakla ilgisi olmadığı duyurulduktan sonra, ocaklıdan bu hususta bir yanıt gelmiştir. Pazvantoğlu'nun yok edilmesi için canlarını feda edeceklerini, onun ve adamlarının hiçbir şekilde ocağa kabul edilmeyeceklerini belirtmişler ve Pazvant ile adamlarının dine ve devlete ihanet ettiklerini ifade etmişlerdir (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12427).

[43] (Özkaya, 1983, s. 46), (Cevdet, C.6, 1275, s. 252). Pazvantoğlu hakkında verilen fetvada "kulluğu hazret-i padişahiye kabul olunmamak üzere… vücudunun izalesi" kararı yer almaktadır. (B.O.A Cevdet Dâhiliye 319).

[44] (Cevdet, C.6, 1275, s. 252). Fetvaların gerekli yerlere yollanması ile ilgili karar için bk. (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 7820).

[45] Buna mukabil Pazvant, Vidin Yeniçeri Ağası ile bağlarını koparmamaya özen göstermişti. Bu tavrı sebebiyle yeniçeri ağası görevinden alınmış ve Tekfurdağı'nda beklemeye alınmıştı. Ancak ikisi arasındaki haberleşmenin kopmaması neticesinde yeniçeri ağasının Anadolu'da bir yere gönderilerek hem Pazvant'tan hem de bölgeden uzaklaştırılması kararı verilmiştir (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 11073).

[46] Pazvant'ın çevre bölgeye yaydığı eşkıya ve adamları hakkında (F 26, 2090), (F 26, 2091), (F 26, 2101), (F 26, 2110).

Poriçeli, Çanak Veli, Muslu, Kara Mustafa da Rusçuk'u kuşatmıştır[47]. Bununla beraber merkeze ulaşan haberler Pazvantoğlu'nun kanunsuz faaliyetlerinin hangi aşamaya vardığını daha net ortaya koymaktadır. 14 Temmuz 1797'de hâlâ Vidin muhafızı olan Abdi Paşa, sadarete Vidin'de bir mahpus hayatı yaşadığını, bunun on sekiz aydır devam ettiğini ve bu sebeple Edirne'ye dönmek için izin istediğini yazar (Cevdet, C.7, 1275, s. 11). Bu durum Pazvantoğlu'nun Vidin'de ne derece etkili ve kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bir başka çözüm yolu olarak zor kullanımı denenir: Küçük Hüseyin Paşa, Pazvantoğlu üzerine yapılacak harekâtı yönetmekle görevlendirildikten sonra, Anadolu ve Rumeli'de birçok bölgeye emirler gönderilerek, hem devlet görevlilerinden hem de ayandan orduya katkı sağlamaları istenmiştir[48]. Pazvantoğlu kendisi üzerine büyük bir kuvvetle gelineceğinin farkına varmış ve İstanbul'a affedilmesini dileyen bir mektup yollamıştır. Fakat bu arzuhâl kabul görmez[49]. 1798'in baharında 80.000 kişilik Osmanlı ordusu Vidin önlerine gelmiştir. Böylece Vidin muhasarası başlamış olur. Pazvantoğlu Osman, kuşatmanın kaldırılması ve affedilmesi için tekrar Küçük Hüseyin Paşa'ya haber yolladıysa da netice alamamıştır. 1798 yılı Nisan ayında merkezî yönetim, Pazvant'ın muhakkak cezalandırılması ve asla affedilmemesi konusunda Hüseyin Paşa'ya emir göndermiştir[50]. Aynı yılın Temmuz ayına gelinmesine rağmen, Pazvantoğlu'na karşı kuvvetli bir saldırı başlatılamamış, buna bağlı olarak da problemin hâlledilmesi mümkün olmamıştır. Uzayan kuşatma, Pazvantoğlu için ne kadar problem yaratıyorsa, benzer sorunlar, kuşatmayı gerçekleştiren Osmanlı kuvvetleri için de geçerlidir. Hüseyin Paşa'nın merkeze yolladığı raporlardan nakit para, zahire ve askerî mühimmat sıkıntısı yaşadığı anlaşılmaktadır. Vidin'den kaçıp gelen grupların da Hüseyin Paşa'ya katılmasıyla masrafları bir

[47] Rusçuk ayanı Tirsiniklioğlu İsmail, bölgesini savunmaya geçmiş büyük bir çabadan sonra İsmail bu eşkıya ordusunu yenmeyi başarmıştır. Bu başarısından dolayı kendisine dergâh-ı âli kapıcıbaşılık rütbesi verilmiştir (Özkaya, 1983, s. 47; Uzunçarşılı, 2010, s. 11).

[48] Pazvantoğlu üzerine yollanacak âyan ve ağaların listesi için bk. (Özkaya, 1983, s. 55). Nicolae Jorga ve Papaz Sofroni, Pazvant'ın üzerine gönderilen 24 paşa olduğunu belirtirken, Cyprien Robert bu sayıyı 40'a yükseltir (Jorga, 2005, s. 115; Sofroni, 2003, s. 35; Robert, 1842, s. 917).

[49] Af istemini içeren mektubu gönderen ve arzuhâlde bulunan kişi olarak ismi geçen Mehmed Efendi idam ile cezalandırıldı (Özkaya, 1983, s. 50; Cevdet, C.6, 1275, s. 307).

[50] (Özkaya, 1983, s. 52). Af isteğinin kabul edilmemesinde muhtemelen Pazvantoğlu'nun alt edilebileceği düşüncesi bulunmaktadır. Vidin muhasarasının başlarında Mustafa Paşa tarafından merkeze gönderilen raporda benzer bir ifade bulunmaktadır: "Şu mevsim-i şitada izale-i dest-i mezalimden fukara-yı raiyet sükkan-ı memleket himayet ve siyanet olunsun kuvve-i kahire-i saltanat-ı seniyyeye kimler dayanabilmiş ki {Pazvantoğlu} dayanabilsin" (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2945).

kat daha artmıştır. Dolayısıyla devletten sürekli olarak para istemektedir. Bu savaş masraflarını karşılamak için merkezî idare bölgedeki âyanlara sürekli olarak emirler göndermektedir[51].

Kuşatma süresi uzadıkça Osmanlı kuvvetlerinin mali ihtiyaçları artmaktaydı. Kalenin ele geçirilebilmesi için büyük toplara ve malzemeye ihtiyaç duyulması nakit para ve insan gücü bakımından önemli bir yük getirmekteydi. Ayrıca, Pazvantoğlu üzerine yapılan harekâta katılan âyanlar kısa zamanda bu işten rahatsız olmaya başladılar. Pazvantoğlu harekâtı sona erdirilirse, sıranın kendilerine gelmesinden endişe etmeye başlamışlardı. Bu nedenle kuşatma hususunda fazlaca gönüllü davranmıyorlar ve Hüseyin Paşa'nın harekâtının başarı ile bitmesi ihtimalini tedirgin karşılıyorlardı. Maddi sıkıntılar ve kuşatma kuvvetlerinin motivasyon farklılığı, harekâtın yavaş yavaş sona ermesine sebep oldu. Hüseyin Paşa, Ekim sonunda sadarete yolladığı yazıda kışın gelmesi sebebiyle metrislerde askerin kalamayacağını, bu sebeple geri çekilmeleri gerektiğini açıklamaktaydı. Tüm bunlardan daha önemli olarak, merkezî devletin tüm dikkatini ve askerî gücünü yabancı bir işgalciye yöneltmesi gereken bir sorun gündeme gelmişti: Fransa'nın Mısır'ı işgali (Cevdet, C.7, 1275, ss. 24-25), (Özkaya, 1983, s. 56). Dolayısıyla Vidin kuşatmasının bitmesi artık her iki taraf için de istendik bir hâl almıştı. Her şekilde, Osmanlı kuvvetlerinin Vidin kuşatması başarılı olamamıştır[52].

Anlaşma, Taltif ve Nötralizasyon

Pazvantoğlu Osman üzerinde uygulanan bu farklı çözüm alternatiflerinin denenmesinden sonra devlet, bu sorunu ortadan kaldırmak için bir başka

[51] Kuşatma süresince Küçük Hüseyin Paşa'nın sadarete gönderdiği haberlerde harekâtın başarılı olan kısımlarından da bahsedilmekle birlikte esas vurgu kendisinin ve adamlarının artan ihtiyaçları üzerinedir. Ekim 1798'de bölgedeki eşkıyaların temizlendiğini belirtmiş, Vidin halkının da muhtemelen kaleden çıkıp kendisine sığınacaklarını umduğunu ifade etmişti. Askerlerinin dört-beş aydır metris yaptıklarını, zor koşullarda çalıştıklarını, kasıma kadar Pazvantoğlu meselesinin hâlledileceğini, ancak askere ihtiyacı olduğunu vurgulamaktaydı (Özkaya, 1983, s. 54).

[52] Özkaya, bu başarısızlığı birkaç sebebe bağlar: Osmanlı ordusunda görevlendirilen paşaların ve beylerin Pazvantoğlu tarafından çeşitli hediyelerle taraf değiştirmeleri, kuşatmanın sekiz ay sürmesi nedeniyle taraf değiştirmeyen âyanların da bölgelerinden fazla uzak kalmak istemedikleri için geri dönmek istemeleri, Vidin şehrinin tam olarak muhasara edilememiş olması ve Pazvant'ın Tuna'nın sol sahilinden malzeme getirebiliyor olması, Pazvantoğlu'nun Vidin kalesini son derece sağlam bir şekilde tahkim etmesi bu sebeple karadan saldırıları püskürtmesinin yanında Tuna'dan gelen ince donanmayı da başarıyla saf dışı bırakabilmesi bu sebepler arasındadır (Özkaya, 1983, s. 58). Eren ve Sofroni, Vidin muhasarasının 6 ay sürdüğünü kaydeder (Eren, 1964, s. 534; Sofroni, 2003, s. 35).

yöntem bulmak zorunda kalmıştır. Bu çözüm, aslında devlet mekanizmasının yıllardır uyguladığı ve işlerliğini test etmiş olduğu muhaliflerin sistem içerisine entegre edilmesi yoludur. Güç kullanarak bastırılamayan ya da bastırılması devletin taleplerini karşılamak açısından efektif olmayan muhalif unsurlar, çeşitli rütbe ve mansıplarla sistem içerisine dâhil edilir ve tedricen ortadan kaldırılır. Böylece muhalif/isyankâr olan bir kişi veya grup elde ettiği rütbe, prestij ve servet kanalıyla devlet mekanizmasına dâhil edilmiş olur (Barkey, 1999, ss. 9-10). Pazvantoğlu Osman meselesinin hâlli konusunda devletin vardığı son karar bu olmuştur. Böylece problem çözme metodunun, alternatif çözümler içerişinde en "uygun" ve en "iyi" olanının seçilmesi süreci gerçekleştirilmiş olur (D'Zurilla ve diğerleri, 2004, s. 16).

Osmanlı devlet idaresi için artık geleneksel sayılan bu içselleştirme yöntemi resmî ifade üzerinden sürdürülen emir-komuta zincirinin devam ettirilmesidir. Bu taktiğin pratikte uygulaması genellikle şu kalıbı izler: merkezî idarenin rızası ve isteğine muhalif davranışta bulunan âyan/yerel idareci önce uyarılır, genellikle bu uyarının fiilî bir karşılığı olmamakla beraber cevap olarak bu olumsuz davranışa bir bahane veya özür bildirilir. Ancak "rıza-i şahaneye mugayir" tavırdan vazgeçilmez. İkinci adım olarak devlet uyarısının dozu artırılır, tehdide ve hakkında ferman çıkarmaya kadar uzanır. Bunun üzerine eğer güç kullanımı ile baş edilebiliyorsa, cezası tertip edilir. Ancak Pazvantoğlu Osman'ın isyan hareketlerinde olduğu gibi şiddet uygulaması başarıya ulaşmıyorsa bu sefer bir pazarlık-uzlaşma süreci başlar. Bu süreci belirleyen, merkezî devletin yerel âyan/idareciye istediğini vermekteki çekincesinin derecesi ile onun işgal ettiği konumdan sağlanabilecek fayda arasındaki dengedir. Genellikle istekler bir rütbe ve ona bağlı olarak ekonomik kazanç ve bu kazancın devamlılığı çerçevesinde şekillenmektedir. Genel değerlendirmede, merkezî devletin bu ödünü vermesinin yolu, resmî kanallardan muhalif/asi âyan/idarecinin af ve merhamet dilemesi ile gerçekleşir. Fiilî durum her ne kadar farklı bir çerçevede gerçekleşiyorsa da kayıtlara geçen durum devletin merhametini dilenen bir kul ve ona merhamet ve şefkat gösteren padişah rolleri ile gerçekleşmektedir. Pazvantoğlu Osman meselesinin hâllinde de en son yöntem olarak uygulanan bu af kalıbının uygulanmasıdır.

Şehrin kuşatmasına kadar uzanan sürecin hem Pazvantoğlu hem de devlet açısından, sürdürülmesinin faydasız bir hâle gelmesiyle, daha önce de defalarca yapmış olduğu gibi Pazvantoğlu tekrar Sultan'a sadakatini bildirdi ve af diledi (Özkaya, 1983, s. 59). Hatta devlet-i aliyyeye sadık olduğunu göstermek için kardeşini İstanbul'a yolladı[53]. Kardeşi ile birlikte Fethülislam ve Kranye

[53] (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2252; B.O.A Hatt-ı Humayun 2262).

mukataalarını ve Vidin nezaretini istediğini bildiren bir mektup[54] da iletmişti. Vezaret isteği ilk başta geri çevrilmişti[55].

Vidin meselesini "usulüne uygun" olarak hâlletmek isteyen merkezî devlet Pazvant'ın af isteğini kabul etti[56]. Pazvantoğlu Osman da kendisine şimdilik Kapıcıbaşılık rütbesi ve Vidin kaymakamlığının verilmesini ve bir iki ay sonra da vezaret verilmesi isteğini yineledi. Bu rütbe istekleri yerine getirilirse dağlı eşkıyası ile mücadele edeceğini ve devlet nerede isterse orada savaşacağını belirtmiştir[57]. Pazvantoğlu'nun istekleri değerlendirildikten sonra, öncelikle kapıcıbaşılık verilmesi kararlaştırıldı. Bu rütbesini kendine bildiren yazıda, Vidin'e bir muhafız tayin edilmesi için dilekçe yazması da istenmişti. Kapıcıbaşılığın yanında vezaret de isteyen Pazvantoğlu Osman bu dilekçeyi yazmayacağını, Vidin'de muhafızın barınacağı bir yer olmadığını, şehirde var olan kaymakamın bu görevi yerine getirebileceğini bildirdi. Ayrıca Niğbolu mutasarrıfından rahatsız olduğunu, böyle önemli bir sınırı kendi göndereceği adamlarla denetlemek istediğini bildirdi[58]. Nitekim, kapıcıbaşılıktan sonra 22 Haziran[59] 1799'da (12 Muharrem 1214) Pazvantoğlu Osman'a vezaret rütbesi ve üç tuğlu paşa unvanı verilmiştir. Devletin, kendisine vezaret vermesine rağmen Pazvantoğlu'na fazla güvenmediği ve ihtiyatlı davrandığı görülmektedir. Vidin ve çevre mahallerin Pazvantoğlu'nun olası bir saldırısına karşı yine de ihtiyatla gözlenmesi kararlaştırılmıştır: "...Sofya ve Silistre tarafları boş bırakılmayub yine ihtiyad gözedilmek lazımdır"[60]. Vezareti Vidin kalesinin muhafazası şartıyla Vidin ve Niğbolu Sancakları arpalık olarak kendisine verilmiş ve daha önce ele geçirmiş olduğu Kranye ve Fethülislam da

[54] Bu mektubun başında Pazvantoğlu Osman, kardeşini, kendi sadakatini ve verdiği sözde duracağını ispatlamak için gönderdiğini belirtmektedir. Devamında ise Fethülislam ve Kranye kazalarının iltizamını istediğini vurgulamaktadır (B.O.A Hatt-ı Humayun, 2699).

[55] (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 4442).

[56] Pazvantoğlu'nun affedilmesine rağmen bölgedeki devlet görevlileri kendisine karşı tedbirli davranışlı elden bırakmamaktadırlar. Affedildiğine dair belge gelene kadar onun sözlerine ve davranışlarına itimat edilmemesi konusunda karar birliği sağlanmıştır (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 3010).

[57] (B.O.A Hatt-ı Humayun, 16147/C). Pazvantoğlu'nun bu mektubuna verilen cevapta şimdilik Kapıcıbaşılıkla yetinmesi gerektiği vezaret isteğinin daha sonra değerlendirileceği bildirilmektedir (B.O.A. 16147/B ve B.O.A Hatt-ı Humayun 15554).

[58] (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2287).

[59] Özkaya'ya göre 18 Haziran, (Özkaya, 1983, s. 59).

[60] (B.O.A Hatt-ı Humayun, 15547).

hâkimiyet alanının içine girmiştir. Bununla birlikte Vidin cizyesi de emaneten uhdesine tevzi' edilmiştir[61].

Sonuç

Osmanlı merkezî yönetimi özellikle 18. yüzyılda, taşrada güçlenen yerel aktörlerle ciddi sorunlar yaşamıştır. Bu dönem Osmanlı idaresinin ademimerkeziyetçi bir görünüm içerisinde olduğu bir süreçtir. Askerî reform çabasında olan devlet, bu reformları gerçekleştirmek için gelirleri merkezde toplamaya çalıştığı gibi, yeni bir ordu oluşturma niyetindedir. Dolayısıyla taşra yönetiminde etkin olan ve bir şekilde vergi gelirlerinden ve imtiyazlardan faydalanan kişi ve gruplar için tehdit edici bir girişim olarak algılanmıştır. Nüfusunun büyük çoğunluğu yeniçerilerden oluşan ve güçlü bir âyan tarafından idare edilen Vidin açısından bakıldığında, devletin reform çabası, hem yeniçeri zümresinin hem de yine yeniçeri zümresine dâhil olan ancak servet, prestij ve askerî gücü ile bölgenin fiilî idaresini elinde tutan âyanın çıkarlarını tehdit etmiştir. Bu nedenle, kendi çıkarını ve hâkimiyet alanını korumaya çalışan Pazvantoğlu Osman, devlet açısından problem yaratan birçok 'uygunsuz' harekete girişmiştir. Merkezî kudretini artırmaya çalışan devlet idaresi ise bu muhalif ve düzen bozucu unsur ile farklı yollarla mücadele etmeye çalışmıştır. Kendi istek ve taleplerinin gerçekleşmesi önünde bir engel olarak gördüğü bu mesele ile mücadele ve çözüm biçimleri Osmanlı idaresinin sosyal problem çözme metodunu ve becerisini göstermektedir. Pazvantoğlu Osman'ın serdengeçti ağalığından vezaret rütbesini almasına kadar uzanan süreci bu şekilde anlamlandırmak mümkündür. Devlet bu meseleyi çözme uğraşısında bilgi toplama, alternatif çözüm önerileri geliştirme, duruma en uygun çözümü uygulama aşamalarının tamamını bilinçli, akılcı ve maksatlı olarak uygulamaya geçirmiştir[62]. Uyarı ve tehdit ile haddini bildirme, zor kullanma ve nihayetinde bir rütbe tevcihi ile uzlaşma olarak tespit edilen birçok alternatif çözüm önerisi içerisinden var olan duruma en uygunu seçilmiştir. Burada en önemli olan unsur, bulunan çözümlerin devletin hedefleri ile örtüşüp örtüşmediğidir. Çünkü problem çözme becerisi ile çözümü hayata geçirme/uygulama becerisi birbirinden farklı iki yetidir ve problem çözme yeteneği ile çözümü uygulama yeteneği arasında her zaman bir korelasyon yoktur. Bu açıdan bakıldığında, merkezîleşme kudretini artırma hedefine yönelik olarak taşrada uyguladığı politikanın başarılı olduğu açıktır. Öncelikle, taşrada devlet idaresine ve

---

[61] (Cevdet, C.7, 1275, s. 44), (Eren, 1964, s. 534), (Zens, 2002, s. 99), (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 12761). Bir başka belgede, Pazvantoğlu devlete sadık kalacağını bildirmiş olmasına rağmen bu konuda kendisine pek güvenilmediği ancak yine de Vidin cizyesinin emaneten kendisine verilmesi isteğinin kabul edileceği belirtilmiştir. (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12327).

[62] Sosyal problem çözme eyleminin nitelikleri için bk. (D'Zurilla ve diğerleri, 2004, s. 12).

uygulamalarına karşı ortaya çıkan muhalefet ya da direncin hiçbir şekilde devletin varlığına, hanedanın kimliğine ve idari sistemin bizatihi kendisine yönelik olmayışı bu başarının bir göstergesidir. İkinci olarak, muhalif veya problem yaratan unsurları rütbe ve mansıb tevcihiyle ödüllendirilmesi bir çelişki gibi görünse de bu unsurların sistemin içerisine dâhil edilip, bizzat nemalandıkları ve parçası oldukları bu sistemin devamını ister hâle getirilmiş olmaları bakımından devletin nihai maksadıyla asla çelişmemektedir. Pazvantoğlu ve Rumeli'deki taşra liderleri açısından bakıldığında, bu kişilerin sisteme dâhil edilmesi, devlet açısından istendik bir sonuç doğurmuş ve orta vadeli bir planla bu kişilerin hâkimiyet ve güçleri kendi ömürleri süresiyle sınırlandırılabilmiştir. Vidin ve Rumeli'deki âyanların hiçbiri sahip oldukları ayrıcalıkları irsî olarak devam ettirememişlerdir. Netice olarak, Osmanlı Devleti'nin problem çözme stratejilerini kurgulama biçimi ile uygulama becerisinin bir uyum içerisinde olduğu ve tesbit edilen hedefe ulaşıldığı söylenebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayun Kataloğu. 26/12581, 2945, 229/12761, 12427, 7820, 12581, 11073, 2945, 2252, 2699, 4442, 3010, 16147/C, 16147/B, 15554, 2287, 15547, 12761.

Cevdet Dâhiliye Kataloğu. 680,319.

Sofya Millî Kütüphanesi Oryantal Bölümü OAK Fonu. 9/20, 9/27. F26 Fonu: 2090, 2091, 2101, 2110.

Vidin Şeriye Sicili (VŞS). 6, 68, 69, 160 numaralı defterler.

İkincil Kaynaklar

Abou El-Haj, R. (2000). *Modern Devletin Doğası 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu* (O. Özel ve C. Şahin, Trans.). Ankara: İmge Kitabevi .

Akal, C. B. (2000). Bir Devlet Kuramı İçin Giriş. *Devlet Kuramı.* (C. B. Akal, Ed.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Anscombe, F. F. (2006). Albanians and "Mountain Bandits". (F. F. Anscombe, Ed.). In *the Ottoman Balkans 1750-1830* in (pp. 87-113). Princeton: Markus Wiener Publishers.

Barkey, K. (1999). *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi* (Z. Altok, Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Barkey, K. (2011). *Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Versus Kitap.

Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset* (Z.Yelçe, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cevdet, A. (1275). *Tarih-i Cevdet, Cilt VI, VII*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Cevdet, A. (1309). *Tarih-i Cevdet* (2. bsk., Vol. VIII). Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye.

D'Zurilla, T. and Goldfried, M. (1971). Problem Solving and Behaviour Modification. *Journal of Abnormal Psychology*, *78*, 107-126.

D'Zurilla, T. J., Nezu, A. M. and Maydeu-Olivares, A. (2004). Social Problem Solving: Theory and Assessment. (E. C. Chang, T. J. D'Zurilla and L. J. Sanna, Eds.). *Social Problem Solving Theory, Research and Training* in (pp. 11-27). Washington DC: American Psychological Association.

Eren, C. (1964). Pazvantoğlu Osman. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. IX, ss. 532-535). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ergenç, Ö. (1982). Osmanlı Klasik Dönemindeki "Eşraf ve Â'yan" Üzerine Bazı Bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları, 3*, 105-118.

Haldun, İ. (2007). *Mukaddime* (5. bsk.), *Cilt 1*. (S. Uludağ, Ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Herbert, W. V. (1896). *The Chronicles of A Virgin Fortress Being Some Unrecorded Chapters of Turkish and Bulgarian History.* London: Osgood, McIlvane & Co.

Hezarfen, A. (2004). *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkıyası.* İstanbul: Kaynak Yayınları.

İnalcık, H. (1958). Osmanlı Padişahı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi , 13*(4), 68-79.

İnalcık, H. (1977). Centralization and Decentralization in Ottoman Administration. (T. Naff and R. Owen, Ed.). *Studies in Eighteenth Century İslamic History* in (pp. 27-52). Carbondale: University of Southern Illinois Press.

İnalcık, H. (1993). State and Ideology under Sultan Suleyman I. *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society* in (pp. 70-94). Bloomington: Indiana University Turkish Studies.

İnalcık, H. (1998). Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar (Ç. Keyder and F. Tabak, Ed.). *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (Z. Altok, Çev.) içinde (ss.17-35). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İnalcık, H. (2000). Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet. *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet* içinde (ss. 39-46). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt V* (N. Epçeli, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Keyder, Ç. and Tabak, F. (Eds.). (1998). *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım.* (Z. Altok, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Khoury, D. R. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul, 1540-1834* (Ü. Tansel, Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Lesh, R. and Zawojewski, J. (2007). Problem Solving and Modeling. (F. Lester, Ed.). *Second Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning* in (pp. 763-804). Information Age Publishing.

McGowan, B. (2004). Âyanlar Çağı, 1699-1812. (H. İnalcık ve D. Quataert, Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* içinde (Cilt 2, ss. 761-867). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Moore, M. H. (1992). Problem-Solving and Community Policy. *Crime and Justice, 15*, 99-158.

Noguchi, Y. (2008). Clinical Sociology in Japan. (J. M. Fritz, Ed.). *International Clinical Sociology* in (pp. 72-83). Springer.

Özkaya, Y. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808).* Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Özkaya, Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Peak, K. J. and Glensor, R. W. (2011). *Community, Policing and Problem-Solving Strategies and Practices* (6.th editions ed.). Prentice Hall.

Platon. (2010). *Devlet* (3. bsk. ed.) (S. Berker, Trans.). İstanbul: Athena Yayıncılık.

Robert, C. (1842). Le Monde Greco-Slave. *Revue Des Deux Mondes.*

Robertson, I. (2001). *Problem Solving.* Psychology Press.

Salzmann, A. (1993). An Ancien Regime Revisited: "Privatization" and Political Economy in the Eigteenth-Century Ottoman Empire. *Politics and Society, XXI*(4), 393-423.

Salzmann, A. (1999). İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar. *Osmanlı, 3*, 227-235.

Salzmann, A. (2011). *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Regime'i* (A. Özdemir, Trans.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Scharpf, F. W. (1997). Introduction: The Problem-Solving Capacity of Multi-Level Governance. *Journal of European Public Policy , 4*(4), 520-538.

Sofroni, V. (2003). *Osmanlı'da Bir Papaz Günahkâr Sofrini'nin Çileli Hayat Hikâyesi 1739-1813* (A. N. Taş, Çev.). İstanbul.

Terray, E. (2000). Devlet, Rastlantı ve Zorunluluk. Bir Tarih Üzerine Düşünceler. (C. B. Akal, Ed.). *Devlet Kuramı* (G. Sarı, Trans.) içinde (ss. 95-105). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Unan, F. (2004). *İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet.* Ankara: Lotus Yayınevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (2010). *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* (2. bsk. ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Van de Walle, J., Karp, K. ve Williams, J. (2013). *İlkokul ve Ortaokul Matematiği* (7. bsk. ed.) (S. Durmuş, Trans.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Weber, M. (2009). *From Max Weber: Essay in Sociology* (H. Gerth and M. C. Wright, Trans.). (H. Gerth, C. W. Mills, Eds.). Routledge.

Yeşil, F. (2009). *Nizam-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim, 1793-1826.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi .

Zens, R. (2002). Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807. *International Journal of Turkish Studies, 8*(1-2), 89-104.